

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ АККУЛЬТУРАЦІЇ У НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ МІГРАНТІВ

(Галина Новак, Луцьк)

У статті обґрунтовується твердження, що німецька література мігрантів, яка почала активно розвиватися у 70-их роках ХХ століття як результат міграційних процесів, є вербальним відображенням процесів аккультурації та культурного шоку.

Ключові слова: лінгвокультурологія, література мігрантів, аккультурація, культурний шок, асиміляція, міжкультурна комунікація, російські німці

In this article it is demonstrated that the literature of immigrants to Germany, which began to develop rapidly after the 1970s as a result of globalization processes and migration, is a verbal representation of the acculturation process and cultural shock.

Key words: *linguo-culturology, the literature of immigrants, acculturation, cultural shock, assimilation, intercultural communication, Russian Germans*

Триєдність «мова-культура-нація» набуває особливої актуалізації в період становлення єдиного європейського простору, посилення міграційних процесів, що призводить до значних змін у ментальності народів, їхньому світосприйнятті та вербалізації накопиченого життєвого досвіду.

Сучасна лінгвістика спрямовує вектор дослідження із семантично-структурного у антропологічне русло. Етнолінгвістика та лінгвокультурологія, які почали активно розвиватися наприкінці ХХ століття як новий напрям у лінгвістиці, вивчають особливості існування індивіда в певному соціальному, культурному та мовному просторі.

Використовуючи досвід своїх попередників В. фон Гумбольдта, Е. Сепіра, Б. Уорфа, сучасні лінгвісти (В.В. Воробйов, В.А. Маслова, Н.Н. Биховець, І.А. Ольшанський, А.Д. Швейцер та інші) довели, що оскільки мислення протікає і реалізується в мовних формах, то його категоризація залежить від взаємодії двох факторів: законів будови мови та законів будови дійсності.

Поряд із загальнонаціональними, універсальними явищами у будь-якій мові спостерігаються національні, специфічні риси.

Метою статті є зображення національно-специфічних рис процесу аккультурації, як способу відтворення лінгво-культурної адаптації у культурно-концептуальній та мовній сферах.

Поставлена мета конкретизується вирішенням наступних завдань:

- пояснити поняття аккультурації;
- прослідкувати основні етапи аккультурації на прикладі конкретних вербалізованих ситуацій;
- визначити відношення текстів літератури мігрантів різних хвиль міграції до німецької мови.

Актуальність розвідки обумовлюється особливою увагою науковців до проблеми міжкультурної комунікації та транснаціонального письменства. Мовне відображення етнічної специфіки менталітету, а також особливостей мовної комунікації в умовах контакту двох лінгвокультур викликають сьогодні посилений інтерес філологів.

Матеріалом дослідження слугувала література мігрантів, а саме твори «російських німців», які в добу глобалізаційних перетворень кінця ХХ – початку ХХІ століть набули винятково актуального значення у німецькій літературі.

«Тоді (у 70-ті роки) – це було абсолютно новим явищем у Німеччині, що іноземці також почали писати, і до того ж німецькою, після того як вони чверть століття мовчали. Очевидно прийшов такий час, що і чужі взяли в руки перо. Так зародилася так звана література мігрантів» [4: 27]. У той час, коли в таких країнах як Англія, Франція, США давно склалася традиція, що мігранти пишуть мовою країни, яка їх прийняла, для Німеччини це явище було абсолютно новим. Німецькому читачеві було цікаво, наскільки іноземці володіють німецькою, і чи вміють вони взагалі виражатися цією досить складною мовою. На цих авторів дивилися як на екзотику і відвідували їх лекції, щоб зблизька

подивитися на хоробрих чужинців. Їм було цікаво дізнатися, якими є німці та Німеччина в очах іноземців [6].

Тематика творів літератури мігрантів тим чи іншим чином пов'язана із процесами аккультурації, тобто з процесом засвоєння людиною чужої культури, адаптацією до нових умов життя з метою досягнення сумісності із соціокультурним середовищем [1: 18]. Ця адаптація повинна враховувати два елементи: психологічний та соціокультурний. Перший передбачає психологічний комфорт, формування почуття культурної ідентичності. Другий – вміння вільно орієнтуватися у новій культурі і у новому соціумі.

Основні етапи аккультурації чітко проявляються у творах мігрантів з колишнього Радянського Союзу так званих «російських німців». Уже сама назва „Russlanddeutsche“ вказує на своєрідність: у Росії вони були німці, а в Німеччині вони «мігранти з Росії», тобто іноземці [5]. А причина цього перш за все у мові. Російські німці повертаються на свою батьківщину, тому само собою зрозуміло, вони повинні говорити німецькою. Але це далеко не так. Особливо молоде покоління володіє мовою погано або ніяк, що часто має як психологічне, так і історичне підґрунтя.

Представники старшого покоління «російських німців» (перша хвиля міграції) (Johann Warkentin (р.н. 1923), Peter Klassen (1906-1998), Waldemar Herdt (1917-1997), Alexander Brettman (р.н. 1918), Rosa Pflug (р.н. 1919), Nelly Wacker (р.н. 1919), Hermann Arnhold (1921-1991) пишуть лише німецькою. Вони розпочали свою літературну діяльність ще у Радянському Союзі, живуть або жили у Німеччині і принесли з радянського минулого спадок, який відображений у їх творах і який допомагає «німецьким німцям» зрозуміти «російських німців». Особливої уваги серед цих творів заслуговує хрестоматія під назвою «Nachrichten aus Kasachstan» (1974), яку уклав західнонімецький германіст Alexander Ritter.

Представники середнього покоління (друга хвиля міграції) теж пишуть німецькою: Viktor Heinz (р.н. 1937), Wendelin Mangold (р.н. 1940), Waldemar

Weber (р.н. 1944), Lore Reimer (р.н. 1947). Але у них уже відчутні проблеми контакту з чужою культурою, суспільством, мовою:

Ich hab mich in fremde Sprache verirrt

Zu fremden Stämmen gesellt.

Mit vierundzwanzig stehe ich verwirrt

In einer fremden Welt. [Schnittke: 168]

Agnes Giesbrecht (р.н. 1953, еміграція у 1989) пише вірші та прозу лише німецькою. Але її любовна лірика написана російською. Лише російською авторка може передати всю свою тугу та ностальгію.

Для молодого покоління (третя хвиля міграції), представники якого часто є дітьми змішаних шлюбів, рідною мовою є російська, німецька – це іноземна:

Ты говоришь уже со мною

на иностранном языке... [RDLK: 8]

Білінгвізм, у якому вони живуть, відображений у їх творах, вони пишуть як німецькою, так і російською. А назви їх творів говорять самі за себе:

«*Нас много здесь*» (Lydia Rosin), «*Здесь всё не так*» (Lydia Rosin), «*Die geraubte Kindheit*» (Nelli Kossko), «*Geiseln. Von Deutschland nach Russland und zurück*» (Alexander Prieb).

Аккультурація за О.О. Селівановою проходить кілька етапів [2: 301-302], які чітко прослідковуються у творі відомого в Німеччині письменника, емігранта з колишнього Радянського Союзу, Владіміра Камінера «Russendisko», де автор із притаманним йому гумором розповідає історію свого батька.

Батько автора, інженер за професією, у Радянському Союзі звик вести активний спосіб життя. Він старанно і багато працював, щоб зробити кар'єру. Але успішне просування по службі вимагало членства в партії, що було абсолютно виключеним для єврея, бо кожен єврей теоретично міг емігрувати із Союзу. Якщо таку прекрасну країну залишав єврей, це було зрозумілим і нормальним явищем. Але для члена Комуністичної партії це було виключено. Все ж пан Камінер старший не падає духом, він прикладає максимум зусиль,

щоб бути успішним як при соціалізмі, так і при «пострадянському ранньому капіталізмі».

У 1993 році він приймає рішення емігрувати. Опинившись в Берліні, і, не маючи більше потреби боротися за існування, він проходить всі класично визначені фази акультурації:

- нульову фазу як підготовчу, коли людина приймає рішення 'залишити країну проживання, збирає інформацію про культуру іншого народу, вперше знайомиться з іншою мовою:

Egal was für Nachrichten das Fernsehen brachte, meinem Vater konnten keine Perestrojka-Wirren etwas anhaben. Doch auf Dauer wurde ihm die eigene Festung zum Gefängnis. Ermüdet entschied er sich 1993, ebenfalls nach Berlin zu ziehen. Zwecks Familienzusammenführeng, wie das lange Wort in seinem Reisepass hieß [1: 31].

- фазу вживання в культуру іншого народу, що супроводжується ворожим ставленням до культури й мови, порушенням уявлення про ідентичність, утратою орієнтації в соціокультурному просторі:

Hier wurde er depressiv, weil er nach dem langen anstrengenden Kampf nichts mehr zu tun hatte – wohl das Schlimmste, was einem mit 68 passieren kann. Die süßen Früchte des entwickelten Kapitalismus einfach zu genießen, war ihm zuwider. Mein Vater sehnte nach neuen Aufgaben, nach Verantwortung und Kampf um Leben und Tod [1: 32].

- адаптаційну фазу, тобто деяке примирення із чужою культурою шляхом пошуку спільного з власною культурою або допустимого для себе:

Wer sucht, der findet. So kam mein Vater auf die Idee, den Führerschein zu machen. Damit war er erst einmal für die nächsten zwei Jahre beschäftigt... Dreimal wechselte er die Fahrschule. Sein erster Fahrlehrer sprang mitten im Verkehr aus dem Auto, in drei Sprachen fluchend. Sein zweiter Fahrlehrer weigerte sich schriftlich, mit ihm im selben Wagen zu sitzen [1: 32].

- етап рівноваги, тобто зменшення міри критики чужої культури, прагнення створити об'єктивну думку:

Der dritte Fahrlehrer war ein mutiger Kerl. Nachdem beide mehrere Stunden zusammen im Auto verbracht und dem Tode ins Auge gesehen hatten... schaffte er, meinem Vater die Führerschein-Idee endgültig auszureden [1: 32].

- остання фаза може вилитись у відторгнення чужої культури, аж до повернення додому й адаптацію до своєї культури або закінчитися повною асиміляцією з новим соціумом.

Dann kam wieder eine lange Phase der Depression... [1: 32].

Через неповну аккультурацію вплив чужої культури на людину може спричинити психічну напругу, стрес, що породило таке поняття як «культурний шок», введене американським дослідником Р. Обергом. Він, як правило, породжується руйнуванням звичної системи орієнтацій, стереотипів, норм і цінностей і проявляється почуттям втрати, самотності, порушенням самоідентифікації і може перерости у відразу до нової культури, у почуття меншовартості [3].

Rita Terra у вірші «Auswanderer – Einwanderer» грою слова «setzen» відтворює тему культурного шоку:

Übergesetzt

Über ein Meer

Übersetzt

Von Sprache zu Sprache

Von Haus und Hof

Versetzt

Nach Chicago

entsetzt

ausgesetzt

in der neuen Welt. [3: 45]

Відсутність пунктуації та пропущені рядки позначають проміжки часу, у які протагоніст намагається асимілюватися у чужу йому культуру,

ментальність, мову, але зусилля марні, у відчаї він розуміє, що новий світ його не приймає.

У випадку з Камінером-старшим, після того як він знайшов своє місце у новому суспільстві, можна стверджувати, що процес аккультурації закінчився повною асиміляцією у нову культуру, новий соціум. Чергова депресія закінчилася у пана Камінера раз і назавжди після того, як на одній з 'берлінських вулиць він відкрив для себе кабаре для людей похилого віку.

Dort stieg er ein. In dem Programm „Kein Grund, um stillzuhalten“ – eine Satire zu aktuellen Problemen unserer Zeit, „heiter, aber bissig!“ – spielt mein Vater nun den Ausländer [1: 32].

Отже, література мігрантів на вербальному рівні відображає лінгвокультурну адаптація «російських німців» до умов німецької дійсності, що супроводжується трансформаційними процесами у культурно-концептуальній та мовній сферах.

Запропонований у статті підхід передбачає подальший аналіз етнокультурної ситуації, пояснення процесів асиміляції з неодмінним урахуванням фактів мови й культури у їх діалектичній єдності.

Література

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Селіванова О.О. – Полтава: Дозвілля – К. 2006. – 716 с.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрямки та проблеми. / Селіванова О.О. – Полтава: Дозвілля – К. 2008. – 711 с.
3. Тоффлер Э. Шок будущего. / Тоффлер Э. – М.: Издательство АСТ. 2004. – 557 с.
4. Alev T. In drei Sprachen leben. / Alev T. // Fischer S., McGowan M. Denn du tanzt auf einem Seil.– Stauffenburg: Brigitte Narr GmbH. 1997.– S.27-33
5. Chiellino C. Interkulturelle Literatur in Deutschland. / Chiellino C. – Stuttgart, Weimar: J.B. Metzler. 2000. – 529 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Kaminer: Kaminer W. Russendinko. / Kaminer W. – München: Taschenbuchverlag. 2002. – 191 S.
2. RDLK: Russlanddeutscher Literaturkalender. – 1997. – 87 S.
3. Schnittke: Schnittke V. Stimmen des Schweigens. Erzählungen und Gedichte. / Schnittke V. – Moskau: Raduga Verlag. 1992. – 240 S.

Відомості про автора

Галина Новак – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Наукові інтереси: сучасна німецька література, міжкультурна комунікація, лінгвопоетика.